
А. В. Ковач, молодший науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

Правові умови існування і розвитку підприємницької діяльності в системі прав людини

У статті розглядається питання щодо правових умов існування і розвитку підприємницької діяльності в системі прав людини, також поняття підприємництва, підприємницької діяльності. Приділяється увага конституційно-правовому та господарсько-правовому характеру права на підприємницьку діяльність, забезпеченню державною владою головних умов існування підприємницької діяльності.

Ключові слова: підприємництво, умови підприємницької діяльності, забезпечення прав на підприємництво, права людини.

На сьогодні в Україні особливо гостро постає питання про розвиток підприємств та підприємництва в Україні. Необхідно знати, якими є цілі створення і функціонування підприємств та на яких напрямках діяльності вони засновані.

Слід зазначити, що найважливіша функція держави – розробка законодавства та забезпечення виконання законів, тобто правове регулювання. Формування та розвиток національного підприємства значною мірою залежить від створення відповід-

ної правової бази, яка стимулювала б підприємницьку активність та добросовісну конкуренцію.

Сьогодні правове регулювання підприємства здійснюється численними нормативно-правовими актами як загального, так і спеціального характеру. Однак уповільнення темпів зростання кількості суб'єктів підприємства, — кількості зайнятих свідчить про недостатність і недосконалість нормативно-правової бази розвитку підприємства, яка повинна бути першоосновою, фундаментом (базою — в повному розумінні цього слова) формування та розвитку суб'єктів підприємницької діяльності.

Правова база підприємства — це сукупність законів, нормативних та інструктивних документів, які визначають порядок створення підприємств, реєстрацію фізичних осіб — підприємців, їхні правові та організаційні форми, порядок організації виробництва, забезпечення його необхідними ресурсами, збут, систему оподаткування, відносин між державою та підприємцями, суб'єктів підприємницької діяльності між собою, а також дають підприємцям певні правові гарантії.

Формування правової бази розвитку підприємства — найголовніша передумова його становлення та розвитку. Законодавство у сфері підприємства повинно становити єдину систему як за взаємною узгодженістю норм, так і за цілісністю нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. Світовий досвід свідчить про те, що для успішного розвитку підприємства необхідно створити правову базу його функціонування, забезпечити належним чином юридичне закріплення прав та постійне правове забезпечення з боку держави, що гарантує захист законного функціонування підприємства, сприяє його розвитку. Міжнародна практика господарювання доводить, що підприємство не може існувати без чітких та ефективних законодавчих актів. Тому формування сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності неможливе без прийняття та реальної дії таких законів, які б чітко визначали умови здійснення підприємницької діяльності.

У розвинутих країнах з ринковою економікою не існує спеціальних законів про підприємство. Свобода підприємницької

діяльності в цих країнах закріплена в конструкції, цивільному законодавстві та в інших нормативно-правових актах, що регламентують господарську діяльність.

Щодо створення правових умов для існування і розвитку підприємницької діяльності має стати основним напрямом держави.

Однак закріплення на конституційному рівні права на підприємницьку діяльність викликає не лише необхідність визначення самого поняття даного права у нормативних актах, спрямованих на регулювання підприємницької діяльності, а й ставить перед правовою наукою завдання всебічного наукового дослідження сутності, змісту та інших характеристик даного права [1, с. 73].

На сьогоднішній день нормативно-правовим актом, що регулює підприємницьку діяльність, є Господарський кодекс (ГК) України. Для визначення терміна «право на підприємницьку діяльність» розглянемо визначення підприємництва. Згідно зі ст. 42 ГК України підприємництво (господарська комерційна діяльність) — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Отже, законодавець не дає визначення права на підприємницьку діяльність, а лише зазначає поняття підприємницької діяльності та підприємництва. Без сумніву цей підхід має право на існування, оскільки знаючи, що таке підприємницька діяльність, можемо визначити, що таке право на підприємницьку діяльність. Проте такий підхід припустимий з точки зору господарського права, яке в більшій мірі вивчає конкретні питання правовідносин суб'єктів господарювання, але його застосування у сфері конституційного права не є виправданим.

У зв'язку з цим для визначення поняття конституційного права на підприємницьку діяльність розглянемо деякі дефініції, що вже містяться в науковій літературі.

Є. І. Колюшин вважає, що право підприємницької та іншої не забороненої законом економічної діяльності є можливістю

здійснювати діяльність, спрямовану на отримання прибутку [2, с. 175].

В. Є. Чиркін зазначає: право на підприємницьку діяльність — це право займатися будь-якою діяльністю, яка приносить прибуток, якщо така діяльність не заборонена законом [3, с. 65–66].

Н. О. Саніахметова стверджує, що право на підприємницьку діяльність — це право, спрямоване на отримання прибутку від економічної діяльності з виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, яка має самостійний та ініціативний, творчий та інноваційний, систематичний та ризиковий, правомірний та соціально відповідальний характер, здійснюється легітимним суб'єктом, який несе самостійну юридичну відповідальність [4, с. 87].

О. П. Савчук вважає, що право громадян на заняття підприємницькою діяльністю є однією з форм конкретизації та розвитку конституційного права на працю та, як і інші суб'єктивні права, являє собою гарантоване державою та засноване на нормах діючого права специфічне владне повноваження, реалізації якого в окреслених законодавством межах кореспондують цілком конкретні обов'язки відповідних державних, громадських організацій, посадових осіб та громадян [5, с. 13].

Виходячи із зазначеного, жодна з запропонованих дефініцій не дає цілісної уяви про конституційне право людини і громадянина на підприємництво, та наведені визначення, так чи інакше, звужують зміст поняття підприємницької діяльності, що міститься в ГК України. Оскільки, окрім одержання прибутку, метою підприємництва, відповідно до статей 3 і 42 ГК України, є й досягнення соціальних результатів. На нашу думку, визначення права на підприємницьку діяльність можна встановити за умови його всебічного аналізу за змістом, сутністю й формою.

Так, за сутністю право на підприємницьку діяльність — це визнані Конституцією та законами України можливості певної поведінки людини і громадянина у сфері виробництва з метою одержання прибутку. За змістом — це певні матеріальні блага в сфері виробництва та права на ці блага, а саме: право на їхній

обмін, розподіл, володіння, користування, розпорядження, одержання прибутку. За формою – це міра або образ, спосіб, форма поведінки, виявлення волі, інтересів, можливостей людини і громадянина у сфері виробництва [6, с. 43].

Кожен, хто вирішує скористатись закріпленим у Конституції правом здійснювати підприємницьку діяльність, має вибір, чи працювати безпосередньо у статусі приватного підприємця – фізичної особи чи зареєструвати юридичну особу і використовувати її для зайняття бізнесом. Кожен із варіантів є шляхом реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність.

Проте загальноприйнято, що фізична особа, яка створила суб'єкт підприємницької діяльності – юридичну особу та управляє нею, підприємницькою діяльністю не займається. Тобто не реалізує закріпленого в Конституції права на заняття цією діяльністю. Виходячи з цього, передбачене в ст. 42 Конституції України правом людини і громадянина на підприємництво користуються ті, хто зареєструвався приватним підприємцем – фізичною особою. Проте неправильно буде вважати, що Конституція України встановлює право особи на підприємництво виключно в статусі фізичної особи – підприємця. Наведений підхід звужує комплексний та всезагальний зміст права на підприємництво.

У цьому аспекті варто звернути увагу на конституційно-правовий, а не господарсько-правовий характер права на підприємницьку діяльність, згідно з яким фізична особа, яка є засновником (учасником) підприємства, беручи участь в управлінні таким підприємством, реалізує своє право на підприємницьку діяльність, хоч і не є суб'єктом підприємницької діяльності в розумінні господарського права. Така діяльність здійснюється опосередковано за допомогою спеціального інструменту – юридичної особи, яка самостійно виступає від власного імені в господарських правовідносинах, проте управляється та цілком і повністю залежить від волі її власника (власників).

Часткове підтвердження та відображення цієї позиції знаходимо у ч. 3 ст. 128 ГК України, згідно з якою громадянин

може здійснювати підприємницьку діяльність як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється.

Підприємницька діяльність – це безпосередня або опосередкована, самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність, що здійснюється з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Безпосередня підприємницька діяльність – це підприємницька діяльність, що здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності – фізичними та юридичними особами, зареєстрованими у встановленому законом порядку.

Опосередкована підприємницька діяльність – це підприємницька діяльність, що здійснюється фізичними особами через належні їм на праві власності (повністю або частково) юридичні особи.

Виходячи з усього зазначеного вище, право людини на підприємницьку діяльність – це визнана та гарантована Конституцією та законами України можливість людини і громадянина самостійно, безпосередньо або опосередковано, ініціативно, систематично, на власний ризик діяти у сфері виробництва, розподілу, обміну, надання послуг, зайняття торгівлею та використання матеріальних благ з метою одержання прибутку, не виходячи за заборонені законодавством межі вчинення такої діяльності.

Одним із найважливіших умов до існування права на підприємницьку діяльність є подолання корупції. Корупція є основною загрозою розвитку суспільства та підприємництва. На високий рівень корупції в Україні впливають такі фактори:

- 1) непрозорість діяльності і невідвітність органів державної влади;
- 2) відсутність політичної волі щодо боротьби з корупцією, неучасть у цій боротьбі правоохоронних органів;
- 3) надзвичайна розгалуженість дозвольно-регуляторної системи;
- 4) недотримання законодавства у сфері боротьби з корупцією, Кримінального кодексу України, а також недосконалість законодавства з цих питань у цілому;
- 5) недосконалість системи судів.

Варто зазначити, що для ефективної діяльності підприємництва необхідно:

1) вдосконалення законодавчої бази, що регламентує діяльність малого і середнього підприємництва, з метою її адаптації до принципів та норм Європейського Союзу;

2) стимулювання розвитку інфраструктури підтримки підприємництва, яка забезпечуватиме інформаційні, консультативні, науко-технологічні та навчальні послуги для суб'єктів малого підприємництва.

У зв'язку з цим для широкого поширення практики безпосередньої участі підприємців та їх організацій у підготовці та узгодженні проектів нормативно-правових актів, реалізації та захисту прав підприємців та їх організацій, незалежності від органів виконавчої влади, забезпечення реалізації законодавства про державну підтримку малого підприємництва необхідно підвищити роль Уповноваженого з питань підтримки підприємництва [7].

Стан з реальним забезпеченням правових умов існування і розвитку підприємницької діяльності в Україні – незадовільний. Самі механізми потребують системного та глибинного вдосконалення. Тому стратегічною метою для України є проведення системних умов задля створення прозорих та рівних умов підприємницької діяльності. А саме потребує: усунення надмірного та неефективного регулювання органами державної влади підприємницької діяльності та вдосконалення законодавчої бази, адаптації умов, які зазначені в Угоді про Асоціацію між Україною, з однією сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Список використаних джерел

1. Саниахметова Н. О. Конституционное право на предпринимательскую деятельность и его защита / Н. О. Саниахметова // Юрид. вестн. – 1996. – № 1. – С. 73–74.
2. Колюшин Е. И. Конституционное (государственное) право России / Е. И. Колюшин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1999. – 381 с.

3. Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран / В. Е. Чиркин. — М. : Юрист, 1997. — 568 с.
4. Саниахметова Н. О. Всеобщая декларация прав человека и право на предпринимательскую деятельность в Украине / Всеобщая декларация прав человека и Украина (тезисы и материалы обсуждения) / Н. О. Саниахметова // Юрид. вестн. — 1999. — № 1. — С. 87–88.
5. Савчук О. П. Роль органів внутрішніх справ у зміцненні законності і охорони прав громадян у сфері підприємництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. П. Савчук. — Київ, 1992. — 18 с.
6. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. — Київ : Атіка, 2004. — 464 с.
7. Труш І. В. Структура інституту уповноважених з питань підтримки підприємництва потребує удосконалення / І. В. Труш // Право України. — 2004. — № 5. — С. 102–104.

А. В. Ковач

**Правовые условия существования и развития
предпринимательской деятельности в системе прав человека**

В статье рассматривается вопрос о правовых условиях существования и развития предпринимательской деятельности в системе прав человека, а также понятие предпринимательства, предпринимательской деятельности. Уделяется внимание конституционно-правовому и хозяйственно-правовому характеру права на предпринимательскую деятельность, обеспечению государственной властью главных условий существования предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: предпринимательство, условия предпринимательской деятельности, обеспечения прав на предпринимательство, права человека.

A. Kovach

**Legal conditions for the existence and development
of entrepreneurial activities in the system of human rights**

The article deals with the issue of legal conditions for the existence and development of entrepreneurial activities in the human rights system, as well as the concept of entrepreneurship and entrepreneur. Attention is paid to the constitutional-legal and economic-legal nature of the right to entrepreneurial activity. Provision of the main conditions for the existence of entrepreneurial activity by the state power. The most important function of the state — the devel-

opment of legislation and law enforcement, that is – regulation. Formation and development of domestic enterprises largely depends on the creation of an appropriate legal framework that would stimulate business activity and fair competition. The legal base of the enterprise – a set of laws, regulations and guidance documents determining the order of creation, registration of individual entrepreneurs, their legal and organizational forms, organization of production, providing it with the necessary resources, marketing, taxation, relations between the state and entrepreneurs, businesses together and give entrepreneurs some legal guarantees. Formation of the legal framework of the company – the main precondition for its formation and development. Legislation enterprise should be a single system for the mutual consistency of standards and the integrity of the regulatory – legal regulation of business. Global research shows that successful development of the company must create a legal basis for its functioning, to ensure the appropriate law the rights and permanent legal support from the state, which guarantees the protection of the legitimate operation of the business, contributing to its development. International practice management argues that the company cannot exist without clear and effective legislation. Therefore, creating an enabling environment for doing business is impossible without taking real action and such laws that would clearly define the conditions of establishment.

Keywords: *entrepreneurship, conditions of entrepreneurial activity, ensuring rights to entrepreneurship, human rights.*